

Мизин Т. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ АНТОНІМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглядаються семантичні та структурні характеристики антонімів-фразеологізмів англійської мови. Надане визначення цих лексичних одиниць, розкрито різницю між лексичними та фразеологічними антонімами, виділені критерії антонімів-фразеологізмів, наведена їхня семантична класифікація, проаналізовано тематичні групи та структурні типи досліджуваних одиниць.

Ключові слова: протилежність, фразеологічний антонім, семантична характеристика, тематична класифікація, структурна особливість.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного мовознавства характеризується системним розглядом різних рівнів мови, одним із важливих проявів якої є співвідносна протилежність елементів.

Проблеми антонімії завжди привертала увагу лінгвістів і неодноразово були об'єктом дослідження в наукових розвідках учених. Так, Л.С. Виготський, А.Ф. Лосєв, М.С. Пестова розкривали загальнонаукову сутність категорії протиставлення; Н.М. Шанський, А.В. Кунін, О.С. Ахманова досліджували природу антонімії; І.В. Арнольд, О.С. Ахманова, Р.З. Гінзбург, В.Н. Комісаров, Н.М. Шанський виділяли лінгвістичні критерії антонімічності; Л.А. Новіков розглядав функції антонімів, їхні структурні та семантичні типи; Д. Лайонз, Ф. Палмер, Е. Сепір робили спроби класифікувати антоніми; В.Н. Комісаров виділяв типові антонімічні контексти; Е.Н. Чернеча, Е.І. Родичева вивчали когнітивні структури антонімів; Н.В. Соловйова, А.І. Альохіна, А.В. Кунін, Л.А. Новіков досліджували семантичні та структурні типи фразеологічних антонімів, В.Д. Борисова, Е.А. Вишенкова, Д.Т. Алієва робили спробу класифікувати парадигматичні відношення антонімів-фразеологізмів.

Попри велику кількість досліджень, присвячених вивченню різних сторін фразеологічних антонімів, до цього часу немає єдності поглядів щодо їх визначення, методів дослідження, принципів класифікації, меж антонімічного ряду. Дискусійний статус цих одиниць зумовлює актуальність теми нашого дослідження.

Перед собою у цій розвідці ми ставимо за мету розкрити семантичні та структурні особливості антонімів-фразеологізмів.

Основними завданнями статті є здійснити класифікацію фразеологічних антонімів за семантичними та структурними характеристиками.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом нашого дослідження є явище антонімії як найважливіший спосіб організації мовлення і створення контрасту у фразеологічній системі.

Предмет – семантичні та структурні особливості фразеологічних антонімів.

Матеріалом дослідження слугують антоніми-фразеологізми, відібрані з фразеологічних словників сучасної англійської мови методом суцільної вибірки [1; 5].

Розгляд фактичного матеріалу дослідження передбачає застосування таких методів: описовий метод (для виявлення ха-

рактерологічних ознак антонімів); класифікаційний метод (для класифікації фразеологічних антонімів залежно від їхніх структурних і семантичних особливостей); метод компонентного аналізу (для розмежування антонімії та суміжних із нею явищ); структурний, семантичний, контекстуальний методи (для уточнення понять, які входять до складу дефініції антоніма), метод кількісного аналізу (для підрахунку мовних одиниць).

Більшість лінгвістів вважають основним критерієм антонімії протиставлення значень. Так, Л.А. Булаховський стверджує, що в основі антонімічності лежить асоціація за протилежністю, яка передбачає наявність подібності [6, с. 44]. За визначенням словника лінгвістичних термінів антоніми – слова тієї самої частини мови, які мають співвідносні один з одним протилежні значення [7, с. 35]. Е.С. Корюкіна розглядає антонімію як смислову протилежність [8, с. 10].

Трактовка терміна *антонімія* розповсюджується як на лексичні, так і на фразеологічні одиниці. Між ними є суттєві структурні, семантичні, стилістичні спільні та відмінні риси. Головне, що об'єднує їх – це смислова основа антонімізації одиниць.

Значна частина фразеологічних антонімів утворюється на базі лексичних одиниць, а останні спроможні виявити й актуалізувати ті чи інші протилежності значень лише в словосполученнях. Але, на відміну від лексичних антонімів, особливий характер значень антонімів-фразеологізмів виявляється не в сумі, а в смислового синтезі значень компонентів.

Під фразеологічними антонімами А.І. Альохіна розуміє фразеологічні одиниці, пов'язані між собою відношеннями полярності [9, с. 268].

А.В. Кунін вважає, що фразеологічні антоніми – це кореферентні фразеологізми, які відносяться до одного граматичного класу, частково збігаються за лексичним складом, мають спільний семантичний компонент і відрізняються або співпадають у стилістичному плані [10, с. 154].

Л.Р. Сакаєва та Т.І. Макарова під фразеологічними антонімами мають на увазі фразеологічні одиниці, які мають протилежні лексичні значення, тотожний компонентний склад (за винятком одного компонента в кожному з них) і ту саму лексико-граматичну характеристику [11, с. 75].

Ми дотримуємося думки, що антоніми-фразеологізми – це стійкі сполучення, які пов'язані відношеннями протилежності за наявності семантичної спільності.

Провідними критеріями антонімів-фразеологізмів, на думку Н.В. Соловйової, є протилежність значень, наявність антонімічності, семантична єдність, ідентичність у дистрибуції та стилі, можливість класифікації антонімів [12, с. 8–9].

Ми вважаємо, що однією з формальних ознак антонімічності фразеологізмів можна вважати наявність в одному з фразеологізмів стверджувального значення, в іншому – заперечного або ж семантично полярних один одному

фразеологізмів; наявність слів-антонімів, якими вичерпується все пояснення значення фразеологізму.

Інтегральною ознакою, яка дозволяє об'єднати фразеологічні одиниці в один антонімічний блок, є спільність категоріальних, субкатегоріальних і групових сем. Диференціальною ознакою є смислова протилежність підгрупових сем у складі фразеологічних значень одиниць, які зіставляються.

Традиційно розрізняють п'ять типів протилежності: контрадикторну, контрарну, комплементарну, векторну, конверсивну [8, с. 12]. В основі антонімії лежать контрарна, комплементарна та векторна протилежності. Відповідно на семантичному рівні антоніми поділяються на контрарні, комплементарні, векторні.

Контрарні антоніми-фразеологізми (складають 31,3% досліджуваного нами матеріалу) означають протиставленість предметів, ознак, процесів, відношень і допускають до свого складу «середнього» члена парадигми: *in hot blood* (зопалу, згарячу) – *in cold blood* (холоднокровно, навмисно). Комплементарні антоніми-фразеологізми – це ті, що протиставляються всередині одного родового поля. Наявність одного виключає наявність іншого: *be born under a lucky star* (народитися під щасливою зіркою) – *be born under an unlucky star* (народитися під нещасливою зіркою); *one's star is in the ascendant* (чиясь зірка сходить; він іде вгору) – *the stars were against it* (сама доля проти). Вони складають 41,2% досліджених нами одиниць. Векторні антоніми-фразеологізми (27,5%) виражають різнонаправленість дії, ознак, властивостей: *be (turn) thumbs down (on)* (бути проти; забороняти) – *be (turn) thumbs up (on)* (бути за; заохочувати); *come down* (приходити на заняття) – *go up* (іти з заняття).

Дослідження показує, що в більшості випадків фразеологічні антоніми однозначні, проте є деякі винятки. Наприклад, фразеологічна одиниця *as weak as water* має два значення: 1) слабкий; 2) безвольний, легкодухий. До кожного з цих значень вона має антоніми. Так, перше значення має антонімом *as strong as a horse* (здоровий як бик), а друге – *as hard as a flint* (черствий; твердий як камінь).

Семантична характеристика фразеологізмів-антонімів була б неповною без тематичної класифікації.

Як свідчать дані, фразеологічна антонімія розповсюджена в різних сферах людської діяльності, пов'язана з індивідуальними та соціальними якостями людини, відчуттями, сприйняттям дійсності, емоціями.

Американський психолог К. Ізард включив у систему людини дев'ять фундаментальних емоцій: подив (*astonishment*), горе (*sorrow*), цікавість (*interest*), радість (*joy*), гнів (*anger*), відраза (*aversion*), зневага (*contempt*), сором (*shame*), провини (*guilt*) [13, с. 100]

Наш матеріал показує, що основні емотивні смисли відображені в антонімічних зв'язках, а антонімічні пари характерні для таких груп:

– внутрішній світ людини, воля, почуття, риси характеру (34,8%): *a big heart* (великодушна, благородна людина) – *a hard heart* (людина з кам'яним серцем, жорстока людина); *believe in one's star* (вірити в свою зірку, в свою долю) – *through with one's star* (спокушати долю); *thank one's star / thank one's lucky stars* (дякувати своїй щасливій зірці) – *curse one's star* (проклинати свою долю); *feel like a million dollars* (прекрасно почуватися) – *feel like nothing on earth* (погано почуватися); *agree like cats and dogs* (не ладнати) – *get on like a house on fire* (жити душа в душу); *feel like a boiled rag* (почуватися розбитим) – *feel like a fighting cock* (бути в формі);

– діяльність або стан людини чи суспільства: розумова діяльність, війна, працелюбність/лінощі, активність, п'янство (20,6%): *have an eye on sb* (стежити за кимось) – *shut one's ears to sth* (закривати очі на щось); *dig up the hatchet* (розпочинати війну) – *bury the hatchet* (припинити ворожнечу); *work one's fingers to the bone* (тяжко працювати) – *twiddle one's thumbs* (байдикувати, ледарювати);

– соціальне становище (21,9%): *sit above the salt* (займати високе становище в суспільстві) – *sit below the salt* (займати скромне становище в суспільстві); *live from hand to mouth* (жити надголодь) / *lead a dog's life* (бідувати) / *not have a penny to bless oneself with* (бути повністю збіднілим) / *be strapped for cash* (мати мало або не мати грошей взагалі) / *(not) have two pennies/cents to rub together* (мати небагато грошей) – *live like a lord* (жити в розкоші);

– простір (14,1%): *right and left* (направо й наліво); *up and down* (туди-сюди); *neither here nor there* (ні в тин ні в ворота); *ins and outs* (усі ходи й виходи; усі таємниці); *high and low* (скрізь і всюди);

– час (8,6%): *at the eleventh hour* (в останню хвилину) – *in the twinkling of an eye* (миттєво); *on the dot* (вчасно) – *behind the time* (невчасно).

Структурні типи фразеологічних антонімів виділяються залежно від їх лексичного складу і структури, віднесеності до певного лексико-граматичного розряду.

У зв'язку із вивченням структурних особливостей фразеологічних антонімів виникає запитання: чи існує міжчастини-номовна антонімія; чи можна вважати антонімами слова чи вирази, які належать до різних частин мови? Так, Е.С. Корюкіна відносить до антонімів лексичні одиниці, які належать до різних частин мови на тій підставі, що такі антоніми, попри граматичну нерівність, виражають протилежність таким же чином, як і співвідносні антоніми, що належать до однієї частини мови [8, с. 10].

Із цієї точкою зору не погоджується І.В. Арнольд, яка вважає, що граматично нерівні слова не є антонімами [14, с. 241]. А.І. Альохіна вказує, що співвіднесення з певним лексико-граматичним розрядом є необхідною умовою вивчення системних відношень фразеологічних антонімів [9, с. 275].

Ми підтримуємо останню точку зору і думаємо, що такі пари можна назвати квазіантонімами. Ми вважаємо, що симетрія є обов'язковою умовою антонімії.

Антоніми-фразеологізми англійської мови співвідносяться з різними частинами мови. Це визначається за допомогою провідного компонента фразеологізму, а також синтаксичною роллю в реченні. Відповідно до лексико-граматичних характеристик можна виділити такі типи фразеологічних антонімів:

– дієслівні (38,7%): *make a mountain out of a molehill* (робити з мухи слона; перебільшувати) – *make little of sth* (зменшувати; недооцінювати);

– субстантивні (29,2%): *old bird* (досвідчена людина; стріляний горобець) – *spring chicken* (наївна, недосвідчена людина); *an old hand at sth* (досвідчений) – *a bad (poor) hand at sth* (недосвідчений);

– ад'єктивні (18,9%): *pretty as a picture* (гарненький; чарівний) – *ugly as sin* (потворний; огидний); *as weak as water* (кволий) – *as strong as a horse* (здоровий як бик);

– адвербіальні (13,2%): *at a snail's pace* (черепашою ходю; дуже повільно) – *at breakneck speed* (швидко); *under the weather* (хворий) – *up to the mark* (у міцному здоров'ї).

За нашими спостереженнями антонімія найбільше представлена в дієсловах. Думаємо, що це пов'язане з семантичною природою дієслова як частини мови, його функцією виражати дію, спонукати.

Дослідження показує, що дієслівні та ад'єктивні антоніми-фразеологізми є комплементарними фразеологізмами, субстантивні фразеологічні одиниці – контрарними, а адвербіальні фразеологічні одиниці частіше є векторними фразеологізмами.

За способом вираження антонімічності фразеологічні антоніми діляться на одноструктурні та різноструктурні. Одноструктурні антоніми мають однакові синтаксичні моделі, частково співпадають за своїм лексичним складом, а протилежність виражається за допомогою різних лексичних компонентів: *come to the right shop* (звернутися за адресою) – *come to the wrong shop* (звернутися не за адресою). Одноструктурні антоніми-фразеологізми характеризуються одним типом залежності компонентів для обох антонімів. Вони складають 54,6% досліджуваного матеріалу.

У різноструктурних фразеологічних антонімах (45,4%) можна виділити дві групи:

1) антоніми, що повністю відрізняються своїм лексичним складом (32,2%): *to sb's face* (прямо) – *behind sb's back* (за спиною когось);

2) антоніми, які частково співпадають за своїм лексичним складом (67,8%): *play fast and loose* (грати нечесно) – *play fair* (грати чесно); *as welcome as flowers in May* (довгоочікуваний) – *as welcome as storm* (небажаний).

Різноструктурні антоніми-фразеологізми характеризуються відмінними типами залежності компонентів для обох антонімів.

Як бачимо, найбільш рельєфно фразеологічна антонімія виявляється у фразеологічних одиницях із однаковою структурною організацією, а у фразеологічних антонімів різної структурної організації антонімічність скрита в семантиці.

Висновки. Узявши до уваги все вищесказане, ми можемо зробити висновок, що з семантичної точки зору фразеологічні антоніми являють собою сталі звороти, значення яких пов'язані між собою відношеннями протилежності за наявності семантичної спільності. Характеристика фразеологічних антонімів за тематичним принципом дозволяє нам стверджувати, що найчастіше фразеологічні антоніми описують людину, дають їй оцінку, відображають її поведінку, стан, діяльність. Англійські антоніми-фразеологізми належать до різних частин мови. Найчастотнішими є дієслівні фразеологічні антоніми. Одноструктурні антоніми-фразеологізми є частотнішими за різноструктурні.

Розроблені в результаті дослідження матеріали відкривають додаткові **перспективи** для подальшого дослідження фразеологічних антонімів, зокрема для вивчення їх функціонування в тексті.

Література:

1. Comprehensive English-Russian Phraseological Dictionary / авт.-уклад. Кунин А.В. – 4-е изд., переработанное и дополненное. – М.: Русский язык, 1984. – 944 с.
2. Cambridge International Dictionary of Idioms – URL: <http://www.dictionary.cambridge.org>
3. Idioms and Phrases. – URL: http://www.global.longmandictionaries.com/.../pdfs/idioms_and_phrases.

4. Longman Dictionary of English Idioms (author Urdang L.) – URL: <http://www.amazon.com.dictionaty.Longman-Dictionary-English-Idioms>
5. Oxford Dictionary of Idioms (author J. Siefring). – Second Edition. – New York: Oxford University Press Inc., 2004. – 340 p.
6. Булаховский Л.А. Введение в языкознание. – Ч. II. – М.: Учпедгиз, 1954. – 175 с.
7. Словарь лингвистических терминов (авт.-уклад. Жеребило Т.В.). – Изд-е 5-е испр. и доп. – Назрань: ООО Пилигрим, 2010. – 486 с.
8. Корюкина Е.С. Риторические возможности антонимов в современном русском языке: проблема системного описания: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык». – Нижний Новгород, 2014. – 20 с.
9. Алехина А.И. Фразеологическая антонимия и структурные типы фразеологических антонимов в современном английском языке. / Проблемы устной и вариантности фразеологических единиц. – Тула, 1968. – С. 267–275.
10. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка: учебник (для ин-тов и факульт. иностр. яз.) – М.: Высшая школа, Дубна: Феникс, 2005. – 488 с.
11. Сакаева Л.Р. Глагольные фразеологические антонимы антропоцентрической направленности в английском и русском языках / Л.Р. Сакаева, Т.И. Макарова. – *Lingua Mobilis*. – 2012. – № 2(35). – С. 73–77.
12. Соловьева Н.В. Лексические и фразеологические неологизмы, вступающие в отношения противоположности: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «теория языка». – М., 2006. – 29 с.
13. Изард К. Психология эмоций. – Питер : Флинта, 2008. – 464 с.
14. Arnold I.V. The English Word: учебник (для ин-тов и факульт. иностр. яз.). – М.-Л. : Просвещение, 1966. – 346 с.

Мизин Т. А. Семантические и структурные особенности фразеологических антонимов английского языка

Аннотация. В статье рассматриваются семантические и структурные особенности антонимов-фразеологизмов английского языка. Дается определение этих лексических единиц, раскрывается разница между лексическими и фразеологическими антонимами, выделяются критерии антонимов-фразеологизмов, дается их семантическая классификация, анализируются тематические группы и структурные типы исследуемых единиц.

Ключевые слова: противоположность, фразеологический антоним, семантическая характеристика, тематическая классификация, структурная особенность.

Myzyn T. Semantic and Structural Peculiarities of English Phraseological Antonyms

Summary. The article deals with semantic and structural characteristics of English phraseological antonyms. In the research the definition of these lexical units is provided, the difference between lexical and phraseological antonyms is revealed, criteria of antonymy are determined, their semantic classification is considered, thematic groups and structural types of the units are analyzed.

Key words: opposition, phraseological antonym, semantic characteristics, thematic classification, structural peculiarity.